

Ticaretten Savaşa: Birinci Afyon Savaşı (1839-1842)

From Trade to War: The First Opium War (1839-1842)

Erdem Selman DEVELİ¹

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Büyük Britanya ile Çin arasındaki afyon ticaretinin ve iki ülke arasında yaşanan Birinci Afyon Savaşı'nın birincil kaynaklar üzerinden incelenmesidir.

Tasarım/Yöntem: Çalışmanın en temel kaynağı, ilk defa 8 Kasım 1827 tarihinde Çin'de yayımlanan The Canton Register Gazetesi'dir. Bu gazetenin dışında, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde basılan ve iki ülke arasındaki afyon ticaretini konu alan kitaplar da incelenmiştir. Elde edilen veriler, yıllar itibarıyla karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Bulgular: Yapılan araştırmalarda; Çin'in afyon ticaretini yasaklamak amacıyla fermanlar yayımladığı, buna rağmen afyon kaçakçılığının arttığı, afyon ticaretinin ciddi miktarda gümüş çıkışına neden olduğu ve aslında iki ülke arasındaki ticaretin Birinci Afyon Savaşı'na dönüştüğü görülmüştür. Bununla birlikte, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi güç kaybettikçe, şirketin tekelinde olan Patna ve Benares afyonunun Çin'de daha az tüketildiği anlaşılmaktadır.

Sınırlılıklar: "Center for Research Libraries" internet sitesi üzerinden The Canton Register Gazetesi'nin 8 Kasım 1827 ile 30 Haziran 1840 tarihleri arasındaki tüm sayılarına ulaşılmıştır. Farklı bir internet sitesinde yer alan sonraki sayıların ise dijital ortamda tam olarak okunamaması, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Özgünlük/Değer: The Canton Register Gazetesi'nin 8 Kasım 1827-30 Haziran 1840 döneminde yayımlanan toplam 607 sayı tek tek incelenmiştir. Ayrıca bu gazetenin dışında, 1830'lu ve 1840'lu yıllarda basılan kitaplardan da faydalanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın birincil kaynaklara ulaşarak hazırlanması, araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Britanya, Çin, Afyon Ticareti, Birinci Afyon Savaşı.

Abstract

Purpose: The purpose of this research is to examine the opium trade between Great Britain and China and the First Opium War between the two countries through primary sources.

Design/Methodology: The most fundamental source for the study is The Canton Register, first published in China on November 8, 1827. In addition to this newspaper, books published in the second quarter of the 19th century dealing with the opium trade between the two countries were also examined. The data obtained was analysed by comparing them over the years.

Findings: Research has shown that China issued edicts to ban the opium trade; yet, despite this, opium smuggling increased, the opium trade led to a significant outflow of silver, and in fact, trade between the two countries escalated into the First Opium War. However, as the British East India Company lost power, it became apparent that opium from Patna and Benares, which was under the company's monopoly, was being consumed less in China.

Limitations: All issues of The Canton Register from November 8, 1827, to June 30, 1840, were accessed through the Centre for Research Libraries website. The fact that subsequent issues on a different website cannot be fully read in digital format constitutes a limitation of the research.

Originality/Value: All issues of The Canton Register published between November 8, 1827, and June 30, 1840, have been examined. In addition to this newspaper, books published in the 1830s and 1840s were also consulted. Therefore, the fact that this study was prepared by accessing primary sources adds to its originality.

Keywords: Great Britain, China, Opium Trade, First Opium War.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, erdemsdeveli@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2097-207X

1. GİRİş

Coğrafi Keşifler Çağı'nda dünyanın en güçlü ekonomisi olarak kabul edilen Çin, bu gücünü ele geçirmek isteyen Avrupalılar tarafından yıllar içerisinde ticari anlamda kuşatılmıştır. Bu doğrultuda deniz yoluyla Çin'e gelen ilk Avrupalı olan Portekizlilerden yaklaşık yüz yıl sonra Büyük Britanya gemilerinin Çin açıklarında görülmesi, aslında iki ülke arasında basit bir ticaretten çok daha kapsamlı sonuçlara yol açmıştır. Çünkü Büyük Britanya'nın ticari hırsı, ticaret ve savaş gemilerinin bir arada yolculuk etmelerini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Çin ile Büyük Britanya arasında ticaret gemileri üzerinden başlayan ilişkiler, daha sonra savaş gemilerinin ülke kıyılarına gelmesiyle yeni bir döneme girmiştir. İki ülke arasındaki ticareti savaşa çeviren neden ise afyon ticaretidir. Aslında afyon Çin'de çok eski zamanlardan beri kullanılmakla birlikte, daha çok tıbbi bir ürün olarak değerdendirilmiştir. Ancak daha sonra uyuşturucu özelliğinin ön plana çıkmasıyla birlikte her geçen yıl talebi artan bir ürün haline gelmiştir. Artan bu talebin neredeyse tamamı ise Büyük Britanya'nın sömürgesi olan Hindistan'dan karşılanmıştır.

Hindistan'ın Patna, Benares, Malwa ve Damaun bölgelerinde üretilen afyon, Çin'in afyon talebinin önemli bir kısmını karşılamıştır. Geri kalan kısım Osmanlı İmparatorluğu'ndan ithal edilirken, bu ticaret İzmir Limanı üzerinden gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin ticaret gemilerinden savaş gemilerine dönmemesinin nedeni ise her geçen yıl ciddi miktarlarda ithal edilen Hindistan afyonudur. İthal edilen afyon ülkedeki uyuşturucu kullanımını artırmakla birlikte ciddi miktarlarda gümüş çıkışına neden olduğu için, Çin bu ticarete karşı çıkmaya başlamıştır. Çünkü ülkedeki gümüş miktarının azalması, Çin ekonomisinin güç kaybettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda afyon ticaretinin yasaklandığına yönelik fermanlar çıkarılmış ve bu ticaretle uğraşanların ölüm cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir. Büyük Britanya'nın ise afyon ticareti konusunda ısrar etmesinin en temel nedeni, Çin'den ciddi miktarlarda çay ithal ederken, bu ticareti ancak afyon satarak telafi edebilmesidir. Çünkü iki ülke arasındaki ticarete en çok satılan ürünler çay ve afyondur. Ancak Çin'in yasaklamaya çalıştığı afyon ticaretinden Büyük Britanya'nın vazgeçmemesi, kaçınılmaz olarak iki ülke arasında bir savaşın patlak vermesine neden olmuştur. Bu doğrultuda 4 Eylül 1839 tarihinde başlayan Birinci Afyon Savaşı, 29 Ağustos 1842 tarihinde imzalanan Nanking Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşma ile Büyük Britanya ciddi bir tazminata hak kazanırken, aynı zamanda önemli ticari kazanımlar da elde etmiştir. Aslında Nanking Antlaşması ile Büyük Britanya'nın elde ettiğı ticari kazanımlar, Çin'in daha fazla kuşatılmasına neden olmuştur. Çünkü bu antlaşma Büyük Britanya ile sınırlı kalmamış ve 1844 yılında ABD ve Fransa ile de benzer antlaşmalar imzalanmıştır.

Böylece ticari bir ürünün iki ülkeyi nasıl savaşa sürüklediğinin en çarpıcı örneklerinden birisi, Birinci Afyon Savaşı'dır. Bu nedenle araştırılmaya değerd bulunan bu konu ile ilgili farklı çalışmalar bulunmakla birlikte, bu makalenin bazı temel özgünlükleri bulunmaktadır. Bu doğrultuda bu makalenin en temel özgünlüğü, The Canton Register Gazetesi'nin incelenmesidir. İlk defa 8 Kasım 1827 tarihinde yayımlanan ve Çin'de, İngilizce yayımlanan ilk gazete olma özelliğine sahip olan bu gazetede, afyon ticareti ile ilgili oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Bu çerçevede, haftalık olarak yayımlanan bu gazetenin 8 Kasım 1827 ile 30 Haziran 1840 tarihleri arasını kapsayan dönemdeki tüm sayıları (toplam 607 sayı) tek tek incelenmiştir. Buna göre Kanton Limanı üzerinden gerçekleştirilen İngiliz ticareti, Çin'de tüketilen Hindistan afyonu (*Patna, Benares ve Malwa*), yıllar içerisinde afyon fiyatlarında (*Patna, Benares, Malwa, Damaun ve Osmanlı İmparatorluğu*) meydana gelen değışim ve Birinci Afyon Savaşı'na ait birtakım bilgiler, The Canton Register Gazetesi'nden elde edilmiştir. The Canton Register Gazetesi dışında faydalanılan diğerd kaynaklardan bir kısmı ise o dönemlerde (1831, 1836, 1843, 1845, 1847 vb) basılan kitaplardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, The Canton Register Gazetesi başta olmak üzere, genel olarak o dönemlerde basılan kitaplardan faydalandığı için özgün bir çalışma olarak değerdendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın en temel amacı ise orijinal kaynaklardan faydalanarak iktisat tarihi literatürüne bir katkı sunmaktır.

Bu açıklamalar doğrultusunda bu çalışma, giriş ve sonuç kısımları dâhil toplam beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde Büyük Britanya ile Çin arasındaki ticaretin tarihsel arka planına değinilmiş ve bu çerçevede iki ülke arasındaki ticaretin başladığı yıllardan, Birinci Afyon Savaşı'na kadar olan dönem genel hatlarıyla incelenmiştir. Üçüncü bölümde, iki ülke arasındaki ticarete afyonun öneminden bahsedilirken, Çin'de tüketilen Hindistan afyonu ile yıllar içerisinde afyon

fiyatlarında meydana gelen değişimler ele alınmıştır. Dördüncü bölümde Birinci Afyon Savaşı'nın tarihsel sürecine kısaca değinildikten sonra, savaş sonucunda imzalanan Nanking Antlaşması'nın maddeleri incelenmiştir. Beşinci bölümde ise önceki bölümlerde aktarılan bilgiler çerçevesinde ulaşılan önemli sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. BÜYÜK BRİTANYA-ÇİN TİCARETİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Denizyolu üzerinden Uzak Doğu'ya ulaşan ilk Avrupalılar, Portekizlilerdir. 1516 yılında Kanton'a çok uzak olmayan bir adada² ortaya çıkan Portekiz gemileri, ertesi yıl Kanton'a ve iki yıl sonra Pekin'e ulaşmıştır (Smith, 1920). Çin'e ulaştıklarından yaklaşık yirmi yıl sonra Makao'da bir imalathane-atölye kurmalarına izin verilen Portekizliler sayesinde, Ümit Burnu üzerinden Avrupa'ya ilk porselen eşya ticareti başlamıştır (Gulland, 1911). Çin porselenlerine yönelik Avrupalıların yoğun talebi ve Çin ürünlerinin farklı tüccarlar aracılığıyla Avrupa'ya taşınması üzerine, İngilizler doğrudan Çin ile ticaret yapmak istemişlerdir. Bu doğrultuda 16 Temmuz 1596 tarihinde Kraliçe Elizabeth tarafından, iki ülke arasında ticari ilişkilerin kurulmasına yönelik bir mektup yazılmıştır. Bu mektubu Çin İmparatoru'na teslim etmek üzere yola çıkan üç İngiliz gemisinin fırtınada kaybolması nedeniyle mektup teslim edilememiştir (Smith, 1920). Daha sonra ise 31 Aralık 1600 tarihinde kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (British East India Company-EIC), 1627 yılında Makao üzerinden Kanton ile ticaret yapmaya karar vermiştir. Ancak 1557 yılından beri o bölgede yoğun bir şekilde ticari faaliyetlerde bulunan Portekizlilerin, böylesine güçlü bir ülkenin Çin'in kârlı ticaretinden pay almasına şiddetle karşı çıkmaları nedeniyle, İngilizlerin bu girişimi başarısız olmuştur (Eitel, 1895).

1634 yılında ise Portekizliler, kendi gemilerinin Hollandalılar tarafından ele geçirilmesi nedeniyle, Goa'dan Makao'ya gidebilmek için EIC'nin Surat'taki fabrikasından bir İngiliz gemisi olan "London"ı kiralamışlardır. Bunun üzerine İngilizlerin, Asya'daki tüm Portekiz yerleşimlerinde ticaret özgürlüğüne sahip olmaları konusunda bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya dayanarak 1. Charles'ın hissedarı olduğu "Courteen's Association" şirketine ait üç gemi, Büyük Britanya ile Çin arasındaki ticari ilişkileri başlatabilmek amacıyla Kaptan Weddell komutasında Londra'dan yola çıkmış (Matheson, 1836) ve 1635 yılında Makao'ya varmıştır. Ticari rekabetten korkan Portekizliler, İngilizlerin önüne her türlü engeli çıkararak adada bir yer edinmelerini engellemişler ve sonuç olarak Kaptan Weddell, Kanton'a gitmeye karar vermiştir. Kanton Nehri'ne doğru ilerleyen filo ya bir Çin bataryasının aniden ateş açması üzerine İngiliz gemileri buna karşılık vermiş ve ele geçirilen kalelere İngiliz bayrakları çekilmiştir. Bu gelişme sonucunda Çinliler, İngilizlerin ticaret yapmalarına izin vermiş ve kısa bir süre sonra Kanton dışında bir ticaret merkezi kurulmuştur (Pott, 1908).

1644 yılında ise Çin İmparatorluğu'nda Qing Hanedanlığı hüküm sürmeye başlamasına rağmen imparatorluğun güney bölgeleri uzun yıllar boyunca bu hanedanlığa karşı çıkmıştır. Bu süre zarfında büyük bir kargaşa yaşanmıştır; kıyıları, hiçbir kanunu tanımayan ve kendilerini koruyacak gücü olmayan herkesi yağmalayan yerli gemiler tarafından talan edilmiştir. Bu yağmacıların kaynaklarını kesmek için harekete geçen Qing Hanedanlığı, güney kıyılarınların sakinlerini iç kesimlere otuz Çin mili (*on beş kilometre*) çekilmeye ve denizle tüm ilişkilerini kesmeye zorlayan birtakım önlemler almıştır. Bununla birlikte, özel bir ayrıcalıkla iç kesimlere taşınmaktan muaf tutulan Portekizlilerin ise gemilerini kullanmaları ve ticaret yapmaları yasaklanmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda ticaret tamamen durma noktasına gelmiş ve Makao, ekonomik anlamda sıkıntı yaşamaya başlamıştır. 1678 yılına gelindiğinde ise dış ticareti tekrar canlandırabilmek amacıyla Qing Hanedanlığı'nın Kanton Valisi, fabrika kurmaları için İngilizleri Kanton'a davet etmiştir. Ancak Amoy ve Famosa'da iş yaptıkları Çinli şef Koxinga'yı, daha doğrusu onun halefini gücendirmekten çekinen İngiliz şirket, bu teklifi kabul etmemiştir. Koxinga'nın gücünün kısa süre sonra ortadan kalkmasının ardından dikkatlerini Kanton'a çeviren İngilizler, bu sefer Portekizliler tarafından engellenmişlerdir. 1682 yılında ise Portekizlilerden yıllık 8.000 sterlin rüşvet alan Kanton Valisi, o bölgedeki tüccarların yabancılarla ticaret yapmasını yasaklayan bir ferman yayınlamıştır. Buna göre, o dönemde kıyıları ziyaret eden bazı İngiliz gemileri, İmparator ile Portekizliler arasında diğer Avrupalıların ticaret yapmasını engelleyen bir anlaşma olduğu gerekçesiyle uyarılmışlardır. 1685 yılında ise İmparator Kang He, imparatorluğun limanlarının tüm ülkelere açık olduğunu ilan eden bir ferman yayınlamıştır. Ancak Portekizlilerden yıllık 8.000 sterlin

² Bu ada, Kanton ile Malakka arasındaki ticaretin merkezi olan St. John's Adası'dır (Parker, 1917).

rüşvet alan vali, bu fermanı uygulamaktan kaçınmıştır. Bu nedenle EIC'ye ait 500 tonluk büyük bir gemi, 1694 yılında Kanton'da ticaret yaparken birçok sorunla karşılaşmıştır (Matheson, 1836).

İlerleyen yıllarda da iki ülke arasındaki problemler devam etmiştir. Bu problemleri çözebilmek ve ticareti canlandırabilmek amacıyla 1795 yılında Lord Macartney, Büyük Britanya hükümdarı III. George döneminde Çin İmparatorunu ziyaret etmek üzere gönderilmiştir. İmparator Ch'ien Lung ile yapılan görüşme sonucunda, İngilizlerin yerel yetkililere itaat ettikleri sürece Kanton'da ticaret yapabilecekleri kabul edilmiştir. İngilizler adına bu ticari ilişkiler EIC aracılığıyla yürütülürken, şirketin imtiyaz sözleşmesinin 1834 yılında sona ermesiyle birlikte İngiliz Hükûmeti, Çin ile olan ticaretinin kontrolünü üstlenmeye karar vermiştir. Ancak Büyük Britanya'nın ilk temsilcisi olarak seçilen Lord Napier Kanton'a vardığında, yerel yetkililer kendisiyle görüşmeyi reddetmiştir. Bunun nedeni ise Çinlilerin ticari ilişkilerini eskisi gibi sürdürmeyi tercih etmeleri ve yabancı ülkelerle herhangi bir diplomatik ilişkiye girmek istememeleridir. Buna rağmen, Büyük Britanya'dan gelen mektupları Çinli yetkililere sunmak için sık sık girişimlerde bulunan Lord Napier, her seferinde ret cevabı almıştır. Kanton'daki yabancı fabrikalarda ikamet etme konusundaki ısrarı ise Çinlilerin tüm dış ticarete ambargo koymasına neden olmuştur. Lord Napier'in 1834 yılında ölmesi üzerine, ticaretin eski yöntemlerle sürdürülmesi yönündeki iddialarında başarılı olduklarına inanan Çinliler, ticaretin önündeki tüm kısıtlamaları kaldırmışlar ve böylece İngiliz tüccarlarla barışçıl ilişkiler yeniden başlamıştır (Pott, 1908).

Bu çerçevede, 1 Nisan 1834 – 31 Mart 1836 döneminde iki ülke arasındaki ticarete ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Kanton Limanı'nda İngiliz Ticareti

1 Nisan 1834 - 31 Mart 1835							
İTHALAT (Çin)				İHRACAT (Çin)			
ÜRÜN	MİKTAR	BİRİM	DEĞER (İspanyol Doları)	ÜRÜN	MİKTAR	BİRİM	DEĞER (İspanyol Doları)
Pamuk	29.672	Ton	7.344.247	Siyah çay	19.153	Ton	8.374.435
Afyon (Malwa)	8.749	Sandık	5.223.125	Yeşil çay	4.722	Ton	2.775.239
Afyon (Patna)	6.245	Sandık	3.602.045	Sycee silver	-	-	2.368.511
Afyon (Benares)	1.522	Sandık	829.800	Ham İpek	317	Ton	1.664.326
Çuha	22.028	Adet	694.829	Dollars	-	-	1.036.923
Diğer	-	-	4.925.607	Diğer	-	-	3.297.143
Toplam	-	-	22.619.653	Toplam	-	-	19.516.577
1 Nisan 1835 - 31 Mart 1836							
İTHALAT (Çin)				İHRACAT (Çin)			
ÜRÜN	MİKTAR	BİRİM	DEĞER (İspanyol Doları)	ÜRÜN	MİKTAR	BİRİM	DEĞER (İspanyol Doları)
Afyon (Malwa)	14.208	Sandık	8.550.622	Siyah çay	20.833	Ton	9.936.835
Pamuk	32.978	Ton	8.357.394	Yeşil çay	4.767	Ton	3.475.408
Afyon (Patna)	9.692	Sandık	7.218.800	Ham İpek	528	Ton	3.276.291
Afyon (Benares)	2.300	Sandık	1.619.200	Sycee silver	-	-	2.384.606
Yünlüler	-	-	963.224	Dollars	-	-	1.589.742
Diğer	-	-	5.717.383	Diğer	-	-	4.214.917
Toplam	-	-	32.426.623	Toplam	-	-	24.877.799

Kaynak: The Canton Register, 1835; The Canton Register, 1836.

Tablo 1'e göre, 1 Nisan 1834 – 31 Mart 1835 döneminde Büyük Britanya'dan 22,6 milyon İspanyol doları ithalat yapan Çin'in buna karşılık ihracat miktarı 19,5 milyon İspanyol dolardır. İthalatın önemli bir kısmı pamuğa ait olmakla birlikte, toplu olarak ele alındığında afyon ithalatının da oldukça yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir. Buna göre Hindistan'ın üç önemli bölgesinden (*Malwa*,

Patna ve Benares) yapılan toplam 9.654.970 İspanyol doları afyon ithalatının, toplam ithalat içerisindeki payı %43'tür. Çin'in, Büyük Britanya'ya en çok ihraç ettiği ürün ise çaydır.³ 1834-1835 döneminde Çin'in toplam ihracatında çayın payı (*siyah çay ve yeşil çay*) 11.149.674 İspanyol dolarıyla %57 olmakla birlikte, çay ihracatının %75'i siyah çaya aittir. 1835-1836 döneminde ise Büyük Britanya'dan ithalatı 32,4 milyon İspanyol dolarına yükselen Çin'in buna karşılık ihracat miktarı 24,9 milyon İspanyol dolarına ulaşmıştır. En çok ithal edilen ürün Malwa Afyonu olmakla birlikte, 17.388.622 İspanyol doları toplam afyon ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %54'tür. En çok ihraç edilen ürün ise siyah çay olmakla birlikte, 13.412.243 İspanyol doları toplam çay ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı %54'tür. Böylece 1834-1835 dönemi ile 1835-1836 dönemi arasında Çin'in çay ihracatı 11.149.674 İspanyol dolarından 13.412.243 İspanyol dolarına yükselirken, afyon ithalatı ise 9.654.970 İspanyol dolarından 17.388.622 İspanyol dolarına yükselerek sadece bir yıl içerisinde %80 artmıştır. Tabloda dikkat çeken bir diğer konu ise afyon ticaretinin olmadığı bir senaryoda, Büyük Britanya'nın Çin ile olan ticaretinde ciddi anlamda açık vereceğidir. Afyon ticaretinin olmadığı varsayıldığında Büyük Britanya, 1834-1835 döneminde yaklaşık 6,5 milyon İspanyol doları ve 1835-1836 döneminde yaklaşık 9,8 milyon İspanyol doları ticaret açığı verecektir. İşte bu nedenle Büyük Britanya, her ne koşulda olursa olsun afyon ticaretinden vazgeçmemiştir.

Tablonun ihracat kısmında dikkat çeken üç ürün daha vardır. Bunlardan ilki, sadece bir yıl içerisinde ihracat miktarının 317 tondan 528 tona ve ihracat tutarının 1.664.326 İspanyol dolarından 3.276.291 İspanyol dolarına yükselen ham ipektir. Diğer iki ürün ise Sycee silver ve Dollars'tır. Bir tür gümüş külçe olan Sycee silver, Çin'den özellikle Hindistan ve İngiltere'ye ihraç edilmiştir. Hindistan'a ihraç edilen Sycee, orada tüccarlar tarafından gümüşün piyasa fiyatının 0,75 ile 1 rupi altında satın alınır. Ancak Sycee gümüşünün saflığı önemli ölçüde değişkenlik gösterdiği için, Bombay gümüş piyasasında düzenli bir fiyatlandırmaya sahip değildir. Bu nedenle Çin'den gelen Sycee, Bombay'da ya saf gümüş olarak satılır ya da yeniden eritilerek külçe haline getirilir ve bu şekilde, Londra veya New York gümüş külçelerinin fiyatından biraz daha düşük fiyata satılır. Afyonun bedelini ödemek için Çin'den İngiltere'ye gümüş akışı olduğunda, bu genellikle Sycee şeklindeydi. İngiliz tüccarlar tarafından Kalküta veya Londra'ya gönderilen bu Sycee gümüşü orada eritilmiştir (Kann, 1927). Dollars ise aslında Çin'in afyon ticaretinden kaynaklı olarak ihraç ettiği bir "ürün" olarak görünmektedir. İngiltere, Çin'den ithal ettiği çay ve ipek gibi ürünlerin karşılığında İspanyol doları gibi gümüş sikkelerle ödeme yapıyordu. Afyon ticaretinin ön plana çıkmasından sonra ise Çin, çay satışından daha fazla afyon satın almaya başlamıştı. Bu durum, yüzyıllar boyu gümüşün en önemli ithalatçıları arasında yer alan Çin'in, ithal ettiği afyonun karşılığında gümüş vermesine neden olmuştur. Dolayısıyla afyon ithalatının gümüşle ödenmesi, doların (gümüş sikke) ihracatı anlamına gelmektedir.

Tablodaki rakamlar incelendiğinde dikkat çeken bir diğer konu ise ilgili ürünlerin ton veya sandık başına fiyatlarıdır. Buna göre ithalat için 1834-1835 dönemi ile 1835-1836 dönemi arasında 1 ton pamuğun fiyatı 248 İspanyol dolarından 253 İspanyol dolarına, 1 sandık Malwa afyonunun fiyatı 597 İspanyol dolarından 602 İspanyol dolarına, 1 sandık Patna afyonunun fiyatı 577 İspanyol dolarından 745 İspanyol dolarına ve 1 sandık Benares afyonunun fiyatı 545 İspanyol dolarından 704 İspanyol dolarına çıkmıştır. Bu rakamlar, pamuk ile Malwa afyonunun fiyatında çok önemli bir değişikliğin olmadığını, ancak Patna ile Benares afyonlarının fiyatlarının %29 arttığını göstermektedir. İhracatta ise aynı dönemler arasında 1 ton siyah çayın fiyatı 437 İspanyol dolarından 477 İspanyol dolarına, 1 ton yeşil çayın fiyatı 588 İspanyol dolarından 729 İspanyol dolarına ve 1 ton ham ipeğin fiyatı 5.250 İspanyol dolarından 6.205 İspanyol dolarına yükselmiştir.

3. AFYONUN TİCARETTEKİ YERİ

Afyon kullanımı, çok eski zamanlardan beri Asya'nın tamamında yaygındır (The Canton Register, 1839a). Örneğin Hindistan'dan Çin'e gelen rahiplerin, aylarca hareketsiz oturup bir duvara tembelce bakarak sergiledikleri hünerlerin, afyon sayesinde gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca afyon aracılığıyla şaşırtıcı tıbbi tedaviler gerçekleştiren Budist ve Taoist rahipler, tüm Çin'i dolaşmışlardır. Bu nedenle Avrupa tıp bilimi afyonun kullanımını keşfetmeden yüzyıllar önce, Çin'in her yerinde bu ilaca yönelik büyük ve sürekli artan bir talep vardı. Bu doğrultuda afyon Çin'de çok eski zamanlardan beri üretilmekle birlikte, ülkedeki afyonun çoğu artan talebi karşılayabilmek amacıyla

³ Büyük Britanya, Çin'den çayı ilk defa 1667 yılında ithal etmiştir (Gulland, 1911).

Kanton ve Fuzhou'daki Arap tüccarlar tarafından getirilmiştir (Eitel, 1895). Avrupalılar arasında ise Portekiz, 1700 yılında Makao'ya yaklaşık 200 sandık afyon getirmiştir. Ancak Avrupalıların Çin'e afyon getirmeye başlaması, afyon ithalatına olan tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle 1729 yılında Çin'de afyon karşıtı ilk ferman yayımlanmakla birlikte, ticaret tam olarak engellenememiştir. Bunun zerine 1745 yılında İmparator Yung Ching, tüm dış ticaretin Kanton Limanı Whampoa ile sınırlandırılmasını emretmiş ve 1753 yılında afyon ithalatına picul⁴ başına 3 tael (20 şilin)⁵ vergi getirilmiştir. Ancak Çin'in tüm kısıtlamalarına ve engellemelerine rağmen afyon ithalatı 1760 yılında 1.000 sandığa ulaşmış ve 1773 yılına gelindiğinde ise İngiliz bayrağı taşıyan gemilerle Çin'e ilk afyon ithalatı gerçekleştirilmiştir. Her geçen yıl afyon ithalatı ile birlikte bu ithalatın karşılığı olarak gümüş ihracatının artması, Çin'in birtakım önlemler almasını zorunlu kılmıştır. Bunun zerine 1785 yılında, ithal edilen afyonun bedelinin gümüş ihraç edilmek ödenmesi, Çin imparatoru tarafından yasaklanmıştır. 1799 yılında ise Çin genelinde afyon kaçakçılığını yasaklayan bir fermanın yayımlanmasına ve 1800 yılında afyon satışının tamamen yasaklanmasına rağmen, Çin'de afyon kullanımı ve ithalatı giderek artmıştır. Bu nedenle 1809 yılında afyon ithalatını yasaklayan yeni bir ferman yayımlanmış, ancak bu ferman da ithalat yasaklarının delinmesini engelleyememiştir. Artık daha sert önlemlerin alınmasının gerekli olduğu düşüncesi altında 1815 yılına gelindiğinde ise Makao'da Çinli afyon tüccarları tutuklanmış ve Amerikan gemisi Lydia afyon taşıdığı gerekesiyle aranmıştır (Lubbock, 1967).

Ancak Çin hükümetinin ısrarla mücadele etmesine rağmen, EIC tarafından gerçekleştirilen afyon ticareti 1816 yılında yaklaşık 2,5 milyon dolarlık hacme ulaşmıştır. Bu yıl ayrıca EIC'nin tekelinde olan çay ticareti hariç olmak üzere Hindistan ticaretinin serbestleştirilmesi, İngiliz kaçakçıların faaliyetlerine yeni ve güçlü bir ivme kazandırmıştır. Bu sayede Çin'e kaçak olarak sokulan sandık sayısı 1820 yılında 5.147 iken, 1821 yılında 7.000'e ve 1824 yılında 12.639'a yükselmiştir. Kaçakçılığın artması üzerine yabancı tüccarlara uyarılarda bulunan Çin hkmeti, onların suç ortakları olarak bilinen Hong Konglu tüccarları cezalandırmış ve gümrüklerde daha sıkı önlemler almıştır. Ancak tüm bu önlemler Çin hükümetinin istediği gibi sonuçlanmamış ve afyon depoları, güvenli olmayan bir yerden daha güvenli bir yere taşınmıştır. Bu doğrultuda Makao ve Whampoa terk edilerek Kanton Nehri'nin girişindeki Lin-Tin Adası'na taşınan ticaret, burada alıcı gemiler (depolar) zerinden gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde, Çin hükümetinin eski Kanton evlerinin faaliyetlerini geçici olarak durdurması üzerine ticaret sadece el değiştirerek, her türlü tehlikeye katlanarak ve her türlü yola başvurarak bu işi sürdürmeye hazır olan daha alt sınıftan insanlara geçmiştir. Böylece kaçak yollarla gerçekleştirilen afyon ticareti 1824 yılından 1834 yılına kadar geçen on yıl içinde 12.639 sandıktan 21.785 sandığa çıkmıştır. 1837 yılına gelindiğinde ise Çin hükümetinin tüm çabalarına rağmen değeri 25 milyon dolar olan afyon dolu 39.000 sandık, kaçak yollarla Çin'e sokulmuştur (Marx, 1858a).

Peki, kaçak veya resmî yollarla lkeye sokulan bu afyon, nerelerden temin edilmektedir? Çin'in afyon tüketiminin neredeyse tamamına yakını, Hindistan'dan ithal edilmiştir. Hindistan'da yetiştirilen ve Bombay ile Kalküta'dan⁶ ihraç edilen afyon, farklı bölgelerde üretilmesinden dolayı farklı kalitelerdedir. Bu afyonlar arasında en kaliteliyi, Malwa afyonudur. Yetiştiriciliği tamamen EIC'nin tekelinde olan Patna ve Benares afyonu ise hiçbir zaman Malwa afyonu ile eşit görülmemiştir. Bu üç bölgeden farklı olarak Damaun afyonu olarak bilinen ve neredeyse tamamen Portekizli tüccarlar tarafından satılan farklı bir afyon türü daha bulunmaktadır (Lubbock, 1967). Hindistan afyonunun dışında, Çin'in tükettiği afyonun çok küçük bir kısmı ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan ithal edilmiştir. Kendine özgü, güçlü ve ağır bir kokuya ve acı bir tada sahip olan Osmanlı afyonunun, Hindistan

⁴ 1 Picul = 60,453 kg (Pan-Pasific Association, 1920).

⁵ "Tael" terimi bir ağırlığı veya para birimini ifade etmektedir. Bir ağırlık olarak "Çin onsu" veya Çin'de bir gümüş para birimi olarak kabul edilir. En az 0,935 ayar gümüş "sycee" denilmektedir. Kelimenin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte, Kanton'da "mükemmel ipek" anlamına gelen "Si-soi" ifadesinden türetildiği tahmin edilmektedir. 1844 yılında 1 Kanton Taeli 37,585 gram olarak kabul edilmekle birlikte, 1858 yılında Büyük Britanya, Fransa ve Çin arasında yapılan bir antlaşma ile 1 Kanton Taeli 1,215 onsa veya 37,783 grama eşitlenmiştir (Kann, 1927). Hsin-pao Chang (1964) ise 1960'ların başında 1 taelin, 6 şilin 8 peniye (yaklaşık olarak 6,67 şilin) veya 1,33 onsa eşit olduğunu belirtmiştir.

⁶ Kalküta'dan gemilere yüklenen afyonun çok büyük bir kısmı Çin'e ihraç edilmiştir. Bu doğrultuda 1832-1833 ve 1837-1838 dönemlerinde Kalküta'dan ihraç edilen toplam afyon miktarı sırasıyla 9.408 sandık ve 19.600 sandık iken, bu afyonun 7.598'i ve 16.297'si Çin'e gtrlmştir. 1832-1838 dönemine genel olarak bakıldığında ise Kalküta'dan ihraç edilen toplam 79.466 sandık afyonun 67.083 sandık ile %84,4' Çin'e aittir (The Canton Register, 1839b).

afyonunun verdiği morfin miktarının yaklaşık olarak 3 katına sahip olduğu belirtilmektedir⁷ (M'Culloch, 1880: 977-978). Anadolu'nun önemli limanlarından biri olan ve Levant'ın en büyük ve en zengin şehirleri arasında yer alan İzmir, bu dönemlerde Osmanlı'nın afyon ticaretinin en önemli merkezidir. İzmir Limanı'ndan yüklenen afyonun çok büyük bir kısmı Amerikan gemileriyle Çin'e götürülmüştür (Woods, 1845).

Çin'de en çok tüketilen Hindistan afyonlarına bakıldığında ise özellikle 1830'lu yıllara doğru ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu doğrultuda Patna, Benares ve Malwa afyonlarının tüketim miktarlarına ait bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Çin'de Tüketilen Hindistan Afyonu

Dönem	PATNA ve BENARES		MALWA		TOPLAM	
	Sandık	Değer (İspanyol Doları)	Sandık	Değer (İspanyol Doları)	Sandık	Değer (İspanyol Doları)
1818-1819	3.050	3.050.000	1.530	1.109.250	4.580	4.159.250
1819-1820	2.970	3.667.950	1.630	1.915.250	4.600	5.583.200
1820-1821	3.050	5.795.000	1.720	2.605.800	4.770	8.400.800
1821-1822	2.910	6.038.250	1.718	2.276.350	4.628	8.314.600
1822-1823	1.822	2.828.930	4.000	5.160.000	5.822	7.988.930
1823-1824	2.910	4.656.000	4.172	3.859.100	7.082	8.515.100
1824-1825	2.655	3.119.625	6.000	4.500.000	8.655	7.619.625
1825-1826	3.442	3.141.755	6.179	4.466.450	9.621	7.608.205
1826-1827	3.661	3.668.565	6.308	5.941.520	9.969	9.610.085
1827-1828	5.114	5.105.081	4.361	5.277.060	9.475	10.382.141
1828-1829	5.961	5.604.235	7.171	6.928.880	13.132	12.533.115
1829-1830	7.143	6.149.577	6.857	5.907.580	14.000	12.057.157
1830-1831	6.660	5.790.204	12.100	7.114.059	18.760	12.904.263
1831-1832	5.960	5.683.010	8.265	5.818.574	14.225	11.501.584
1832-1833	8.290	6.570.729	15.403,5	8.781.700	23.693,5	15.352.429
1833-1834	9.533	6.089.634	11.715	7.916.971	21.248	14.006.605

Kaynak: 1818-1821 arası (Buckton, 1831); 1821-1828 arası (The Canton Register, 1828); 1828-1834 arası (The Canton Register, 1834).

Tablo 2'ye göre, 1818-1819 ile 1833-1834 dönemleri arasında Çin'de tüketilen Hindistan afyonunun miktarı 4.580 sandıktan 21.248 sandığa ve bu afyonun değeri 4,2 milyon İspanyol dolarından 14 milyon İspanyol dolarına ulaşmıştır. Çin'de tüketilen Hindistan afyonunun üretim yerlerine bakıldığında ise yıllar ilerledikçe Malwa afyonunun daha çok tercih edildiği görülmektedir. Buna göre tabloda ilk üç dönemde (1818-1821) Çin'de 9.070 sandık Patna ve Benares afyonu ve 4.880 sandık Malwa afyonu tüketilirken, son üç dönemde (1831-1834) 23.783 sandık Patna ve Benares afyonu ve 35.383,5 sandık Malwa afyonu tüketilmiştir. Tabloda dikkat çeken bir diğer konu ise sandık başına ortalama afyon fiyatlarıdır. Buna göre 1818-1819 döneminde sandık başına ortalama afyon fiyatı Patna ve Benares afyonu için 1000 dolar ve Malwa afyonu için 725 dolar iken, 1833-1834 döneminde Patna ve Benares afyonu 638,8 dolara ve Malwa afyonu 675,8 dolara düşmüştür. Bu rakamlar özellikle Patna ve Benares afyonunun fiyatında ciddi bir azalma olduğunu göstermektedir.

⁷ Hint afyonunun daha az morfin içermesi nedeniyle, Avrupa ve ABD'de tıpta kullanılan afyonun tamamı Osmanlı'dan temin edilmiştir (Encyclopædia Britannica, 1884). Ayrıca Anthony Todd Thomson (1847), Osmanlı İmparatorluğu'nda genellikle aromatik bitkilerle karıştırılarak küçük kekler veya pastiller haline getirilen afyonun üstüne "Maşallah" damgası basıldığını belirtmektedir. Joseph Acosta ise uzun ve yorucu yolculukları hiç dinlenmeden at sırtında yapan Türk habercinin, yanında küçük bir torba afyon pastili bulundurduğunu, çok yorulduğunda kendisine bir pastil aldığını ve atına iki pastil verdikten sonra, yola ilk çıktığı zamanki çevikliğiyle yoluna devam ettiğini ifade etmiştir (Akt. Thomson, 1847).

Afyon fiyatları ile ilgili daha detaylı bilgiler ise Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre Çin'in ithal ettiği Patna, Benares, Malwa, Damaun ve Osmanlı afyonlarının fiyatlarında yıllar içerisinde meydana gelen değişim Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yıllar İtibarıyla Afyon Fiyatları

TARİH	PATNA	BENARES	MALWA	DAMAUN	OSMANLI İMP.
	Sandık (İspanyol Doları)			Picul (İspanyol Doları)	
8 Kasım 1827	1180-1220	1150-1180	1380-1420	-	750-800
4 Şubat 1828	1160	1170	1370	1370	740
2 Haziran 1829	930-940	910-915	1040	1040	670
2 Eylül 1829	865-870	845-850	905	905	700
12 Aralık 1829	830	810	780	780	700
4 Ocak 1830	825	805	720	720	700
1 Mayıs 1830	840-850	860	750-760	750-760	770-780
18 Aralık 1830	900	895	555	535	610
3 Ocak 1831	960	960	575	565	550
13 Mayıs 1831	1025-1030	1025-1030	660	645-650	500
19 Aralık 1831	940	940	670	665	555
2 Ocak 1832	945	950	665	665	555
15 Haziran 1832	860	920	485-500	485-500	540
15 Aralık 1832	915	910	785	785	800
18 Mart 1833	635-640	610	670-675	670-675	850
1 Ağustos 1833	655-660	655	720-725	720-725	620-650
29 Kasım 1833	620-625	620-625	690	690	640-645

Kaynak: Tabloda belirtilen tarihlerde yayımlanan “The Canton Register” gazetelerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3'te dikkat çeken ilk konu Patna, Benares ve Malwa afyonu için 8 Kasım 1827 ve Damaun afyonu için 4 Şubat 1828 tarihinden 29 Kasım 1833 tarihine kadar afyon fiyatlarının neredeyse yarı yarıya düşmesidir. Örneğin 8 Kasım 1827 tarihinde 1180 ile 1220 İspanyol doları arasında olan bir sandık Patna afyonunun fiyatı, 29 Kasım 1833 tarihinde 620-625 İspanyol dolarına düşmüştür. Benzer bir şekilde 4 Şubat 1828 tarihinde 1370 İspanyol doları olan bir sandık Damaun afyonunun fiyatı, 29 Kasım 1833 tarihinde 690 İspanyol dolarına düşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu tarafından ihraç edilen afyonun fiyatı ise 8 Kasım 1827 tarihinde 750-800 İspanyol dolarıyken, 29 Kasım 1833 tarihinde 640-645 İspanyol dolarına düşmüştür. Böylece bu tutarlar Patna, Benares, Malwa ve Damaun afyonuna göre Osmanlı afyonunun fiyatında daha düşük bir oranda azalma olduğunu göstermektedir.

4. BİRİNCİ AFYON SAVAŞI

İthal edildiği ilk yıllarda yalnızca halkın sağlığına ve ahlakına zarar verdiği gerekçesiyle yasaklanan afyon, ilerleyen yıllarda imparatorluk açısından son derece önemli olan Sycee gümüşünün israf edilmesine yol açması nedeniyle adeta istenmeyen bir ürün haline gelmiştir. Hatta afyon ithalatına yönelik cezaların artırılması, afyon içenlere yönelik ölüm cezalarının getirilmesi, yakın komşulardan bilgi alınarak afyon içtiğini gizleyenlerin cezalandırılmaları, sivil veya askerî memurların afyon içmeleri durumunda normal vatandaştan daha ağır cezalara çarptırılmaları ve çocukları ile torunlarının kamu sınavlarına girememeleri gibi farklı caydırıcı önlemler tartışılmıştır (The Canton Register, 1838). Tüm bu önlemler nedeniyle Çin'de afyon satışı önemli ölçüde kaçak yollar üzerinden gerçekleşmiştir. Ayrıca hükümet memurlarının göz yummasıyla gerçekleşen bu kaçak ticaret karşısında imparatorun fermanları da etkisiz kalmıştır. Aslında, afyon ticaretinin yasaklanması nedeniyle Çin hükümeti önemli tutarda gümrük gelirini kaybetmiş ve bu gelir, Çinli kaçakçılar ve mandarinlerin cebine girmiştir. Bu doğrultuda Çin hükümetinin son zamanlarda almış olduğu önlemlerin başlıca nedeni gümüş ihracatı olup, Sycee gümüşünün ihracatı da Çin'de kaçakçılık olarak kabul edilmiştir. Çin yasalarına göre gümüş ihracatının cezası ölümdür. Çünkü külçe ihracatının refahlarını azalttığını düşünen Çinliler, “sycee sızıntısı”na karşı

sert önlemler almışlardır. Aslında Çin, çok değerli gümüş madenlerine sahip olmasına rağmen, bu madenler sınırlı ölçüde işletilmiş ve hükûmet, bu madenlerin dolaşımını yalnızca imparatorluk topraklarıyla sınırlamak istemiştir (The Canton Register, 1839b).

Ancak tüm engellemelere rağmen afyon ithalatının devam etmesi, Çin'den ciddi miktarlarda gümüş çıkışına neden olmuştur. Çünkü Çin ile olan ticaretinde dengeyi sağlayabilmek amacıyla Hindistan afyonu ile pamuğunun ticaretine ağırlık veren Britanya, böylece Çin'in gümüş akışını da tersine çevirmiştir. Bu doğrultuda 1830'larda afyon ticaretinin hızlı yükselişi ile birlikte ihraç edilen gümüş miktarı, Çin ekonomisinin alarm durumuna geçmesine neden olmuştur (Chang, 1964). Buna göre 1681-1833 yılları arasında Çin'in gümüş akışına ait bilgiler, Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Çin'in Gümüş Akışı (1681-1833)

Dönem	Gümüş Akışı (tael)	Dönem	Gümüş Akışı (tael)	Dönem	Gümüş Akışı (tael)
1681-1690	189.264	1741-1750	642.000	1791-1800	5.159.542
1691-1700	139.833	1751-1760	412.800	1801-1810	26.658.835
1701-1710	769.665	1761-1770	3.411.453	1811-1820	9.932.442
1711-1720	6.312.798	1771-1780	7.564.320	1821-1830	-2.282.038
1721-1730	2.287.676	1781-1790	16.431.160	1831-1833	-9.922.712
1731-1740	2.528.338				

Kaynak: Chang, 1964.

Tablo 4'te, yaklaşık olarak 150 yıllık bir dönemde Çin ile Hindistan arasındaki gümüş akışı görülmektedir. 1820'li yıllara kadar Çin'in gümüş ithalatının ihracatından çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1821 yılından itibaren Çin, ithal ettiği gümüşten çok daha fazlasını ihraç etmiştir. Buna göre Çin'in gümüş ihracatının ithalatını aşan kısmı 1821-1830 döneminde 2.282.038 tael iken, 1831-1833 döneminde, yani sadece üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde 9.922.712 taele yükselmiştir. 1830'lu yıllardan itibaren Çin'in afyon ithalatında ciddi bir artış yaşandığı dikkate alındığında,⁸ ülkedeki gümüş çıkışının da artması kaçınılmazdır.

Yabancı ülkelerle yapılan ticarette afyon ithalatının ve buna bağlı olarak gümüş ihracatının arttığını gören Çinliler, dış ticaretin ülkelerini fakirleştirdiğini düşünerek büyük bir endişe yaşamışlardır. Çünkü Çin'in ithal ettiği en önemli ürün afyon olduğu için, bu ticarete bir son verilmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Bunun üzerine Kanton'da afyon ticaretinin yasadışı olduğu defalarca ilan edilmiş, ancak bunu önlemek için hiçbir çaba gösterilmemiştir. Daha sonra ise afyon ticaretinin yasallaştırılması veya yasaklanması konusu Pekin'de tartışılmış ve sonuç olarak gerekirse güç kullanılarak ticaretin tamamen ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda tam yetkiyle görevlendirilen İmparatorluk Komiseri Lin Tsê-hsü, bu trafiğe son vermek amacıyla Kanton'a gönderilmiştir. 10 Mart 1839 tarihinde Kanton'a gelen Komiser Lin, kısa bir süre sonra yabancı tüccarların elindeki tüm afyonun kaçak olduğu gerekçesiyle kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Bu talep doğrultusunda Çinli yetkililere teslim edilen 20.291 sandık afyonun tamamı imha edilmiştir⁹ (Pott, 1908).

Kanton'daki tüm yabancıların göreceği şekilde imha edilmesini emreden imparatorun bu talebi, 29 Mayıs'ta gerçekleştirilmiştir. Bu gelişme üzerine afyon denetimi konusunda önlemlerini artıran Komiser Lin, Vali Tang ve diğer üst düzey eyalet yetkilileri, 7 Temmuz'da yabancı fabrikaları ziyaret etmişlerdir. Aynı tarihte, Hong Kong'ta çıkan bir kavgada Lin Weihe adında bir yerlinin hayatını kaybetmesi, iki ülke arasındaki gerilimin artmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda 24 Ağustos'ta İngiliz yelkenlisi Black Joke'a düzenlenen saldırı nedeniyle 25 Ağustos'ta toplanan İngiliz yetkililer, tüm vatandaşlarının ertesi gün Makao'yu terk etmelerini kararlaştırmışlardır. 30 Ağustos'ta, savaş gemisi HBM Volage, Makao açıklarına gelerek demirlemiş ve kısa bir süre sonra Hong Kong'a doğru yola çıkmıştır. HMS Hyacinth gemisi ise birkaç gün sonra gelmiştir. 31 Ağustos'ta ise Çinliler, halkı

⁸ 1823-1830 döneminde afyon ithalatına yıllık ortalama 17 milyon taelen fazla ödenirken, bu tutar 1831-1834 döneminde 20 milyon taelin üzerine ve 1834-1838 döneminde ise 30 milyon taelin üzerine çıkmıştır (Chang, 1964).

⁹ Hindistan'da sandık başına yaklaşık 250 dolar olan afyonun fiyatı, Kanton'da iki katından fazla artmaktadır. Böylece yakılan bu afyon Hindistan'da ortalama 5-6 milyon dolara mâl olurken, kâr da dâhil edildiğinde yaklaşık olarak 10 milyon doların üzerinde bir zarar ortaya çıkmaktadır (Parker, 1888).

silahlanmaya ve kıyılarına çıkan İngiliz birliklerine karşı koymaya ağırnan bir bildiri yayımlamışlardır. Böylece karşılıklı savaş hazırlıklarının artmasıyla birlikte, 4 Eylül 1839 tarihinde Kowloon'da Büyük Britanya ile Çin savaş gemileri arasında bir çatışma yaşanmıştır.¹⁰ Bunun üzerine 6 Eylül'de yayımlanan bir bildiri ile Çinlilere, karaya çıkan İngilizleri yakalayıp öldürme yetkisi verilmiştir. 24 Eylül'de ise Kaptan Elliot ile Makao Vali yardımcısı arasında ticaret anlaşmasına dair bir görüşme gerçekleşmiştir. Ancak 26 Ekim'de Kaptan Elliot, komiser ve valinin Kanton Limanı dışındaki ticaretle ilgili taahhütlerini ihlal ettiklerini belirtmiştir. 27 Ekim'de, Çin'in doğu ve batı kıyılarında afyon ticaretinin yeniden başlamasından yakının ve bu ticarete devam eden İngilizlerin tutuklanacağını belirten bir ferman yayımlanmıştır. 3 Kasım'da ise İngilizlere ait Volage ve Hyacinth savaş gemileri ile Çinlilerin yirmi dokuz gemisinden oluşan savaş filosu arasında bir çatışma yaşanmıştır. Bu atışma neticesinde 26 Kasım'da Komiser Lin ve Vali Tang tarafından yayımlanan fermanla, Thomas Coutts ile Royal Saxon gemileri hariç olmak üzere, 6 Aralık'tan itibaren İngiliz gemileriyle olan ticaretin sonsuza kadar durdurulacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine İngiliz gemileri ile yürütölen ticaret, Amerikan ve diğer yabancı gemiler tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bunun da önüne geçmek isteyen Çin hükümeti 18 Aralık'ta, İngiliz mallarının diğer yabancı gemilerle ölkeye sokulmasını yasaklayan yeni bir ferman yayımlamıştır (The Canton Register, 1839c). Komiser Lin tarafından 21 Mayıs 1840 tarihinde yayımlanan fermanla ise Whampoa'ya gelen tüm gemilerin, gemilerinde İngiliz malı bulunmadığına dair bir teminat vermeleri ve ayrılırken herhangi bir İngiliz gemisinin yakınında demirlemeyecekleri, bunun yerine direkt kendi ölkelerine doğru yola çıkacakları belirtilmiştir (Bingham, 1843).

Bu fermanla kısa bir süre sonra 28 Haziran 1840 tarihinde Sir Gordon Bremer tarafından Kanton Nehri ablukaya alınırken, diğer taraftan Komiser Lin ise Kanton'un savunmasını güçlendirmiş ve şehri savunmaya hazırlamıştır. Ancak küçük bir İngiliz birliğinin Makao civarında toplanan bir Çin ordusunu yenilgiye uğratması sonucunda Lin, Pekin'e çağırılmış ve yerine Kishen görevlendirilmiştir. Saldırıların devam etmesi üzerine Çinliler ateşkes istemiş ve Kishen ile Elliot arasında müzakereler Makao'da yeniden başlamıştır. Müzakerelerin sonucunda Hong Kong'un İngilizlere bırakılması, Çinlilerin 6 milyon dolar tazminat ödemesi, İngilizlere eşit şartlarda doğrudan resmî görüşme izni verilmesi ve ticaretin 10 gün içinde yeniden başlatılması kararlaştırılmıştır. Bu şartlar Pekin'e iletilindiğinde öfkeyle reddedilmiş ve Çin birliklerinin Kanton ve Chusan'a gitmeleri emredilmiştir. Antlaşma şartlarının reddedilmesi üzerine İngilizler saldırmaya devam ederken, Çinliler ise Kanton dışında bulunan İngiliz fabrikalarını yakıp yağmalamışlardır. Bunun üzerine Kanton şehrinin gerisindeki tepeleri ele geçiren İngilizlerin şehre saldırmasından hemen önce Yüzbaşı Elliot, İngiliz kuvvetlerinin Kanton'dan çekilme koşullarını görüşmek üzere bir ateşkes yapmayı kabul etmiştir. Bu çerçevede Çin ve Mançu birliklerinden yaklaşık 45.000 kişinin şehri boşaltması, Çinlilerin 6 milyon dolar tazminat ödemesi, İngilizlerin Çin kalelerini onarması ve Whampoa'nın aşağısındaki kalelerin barışın kesinleşmesine kadar yeniden silahlandırılmaması kararlaştırılmıştır. Ancak bu ateşkes maddeleri iki tarafı da memnun etmemiş ve Yüzbaşı Elliot'ın yerine Sir Henry Pottinger tam yetkili olarak atanmıştır. Sir Henry Pottinger'in Çin'e gelmesiyle birlikte, savaşı kuzeye taşımaya karar vermiş ve kısa bir süre içerisinde Amoy, Changhai, Chapu, Ningpo, Woosung, Shanghai ve Chinkiang ele geçirilmiştir. Chinkiang'ın ele geçirilmesinden sonra 9 Ağustos 1842 tarihinde keşif heyeti Nanking'e doğru ilerlemiştir. Bu esnada Yangtze'nin işgal edilmesi ise Yangtze ve Büyük Kanal üzerinden Pekin'e taşınan ürünleri kısıtlayarak, İmparatorluk hazinesini ciddi bir şekilde tehdit etmeye başlamıştır. Bu şartlar altında daha fazla savaşamayacaklarına karar veren Çinliler, sonunda barış koşullarını görüşmek üzere iki komiser görevlendirmiştir (Pott, 1908).

Böylece 29 Ağustos 1842 tarihinde tam yetkili temsilciler tarafından (*Doğu Hindistan Şirketi'nde görev yapan Tümgeneral Sir Henry Pottinger, Kanton Garnizonu Generali Keying ve Teğmen İlipü*) imzalanan Nanking Antlaşması'nın maddeleri şunlardır (Mayers, 1877):

- İki ölkede arasında barış ve dostluk hüküm sürecektir ve tebaalar, birbirlerinin egemenlik alanlarında şahışları ve malları için tam güvenlik ve koruma hakkına sahip olacaklardır.
- Çin İmparatoru, İngiliz vatandaşlarının aileleriyle birlikte ticari faaliyetlerini sürdürmek amacıyla Kanton, Amoy, Fuchow, Ningpo ve Şanghai şehirlerinde ve kasabalarında taciz veya

¹⁰ Bu atışma, Afyon Savaşı'nın ilk kurşunu olarak kabul edilmektedir (Chang, 1964).

kısıtlama olmaksızın ikamet etmelerine izin vermiştir. Büyük Britanya Kraliçesi ise, yukarıda adı geçen şehir ve kasabaların her birinde ikamet etmek üzere, Çin makamları ile söz konusu tüccarlar arasında iletişimi sağlayacak ve belirlenecek vergilerin ve diğer harçların İngiliz vatandaşları tarafından usulüne uygun olarak ödenmesini sağlamak üzere, müfettişler veya konsolosluk memurları atayacaktır.

- İngiliz vatandaşlarının gerektiğinde gemilerinin bakım ve onarımını yapabilecekleri ve bu amaçla depolar bulundurabilecekleri bir limana sahip olmaları oldukça önemlidir. Bu nedenle Çin İmparatoru, Büyük Britanya Kraliçesi'ne Hong Kong Adası'nı; Büyük Britanya Kraliçesi, onun varisleri ve halefleri tarafından süresiz olarak sahip olunacak ve Büyük Britanya Kraliçesi tarafından uygun görülen yasa ve yönetmeliklere göre yönetilecek şekilde devretmiştir.
- Çin İmparatoru, 1839 yılının Mart ayında Kanton'da teslim edilen afyonun (20.291 sandık afyon) bedeli olarak 6 milyon dolar ödeyecektir.
- Kanton'da ticaret yapan İngiliz tüccarları, Çin Hükûmeti tarafından bu amaçla lisans verilmiş olan ve Hong tüccarları olarak adlandırılan belirli Çinli tüccarlarla ticaret yapmaya zorlanmıştır. Ancak Çin İmparatoru, gelecekte İngiliz tüccarların ikamet edebileceği tüm limanlarda bu uygulamayı kaldıracak ve onların istedikleri kişilerle ticaret yapmalarına izin verecektir. Ayrıca İmparator, iflas etmiş ve İngilizlere çok büyük tutarlarda borçlu olan Hong tüccarlarının, bu borçları nedeniyle Britanya Hükûmetine 3 milyon dolar ödeyecektir.
- Çin İmparatorluğu, savaş masrafları nedeniyle 12 milyon dolar ödeyecektir.
- Önceki üç maddede belirtilen toplam 21 milyon doların, şu şekilde ödenmesi kararlaştırılmıştır:
 - ✓ 6 milyon dolar hemen ödenecektir.
 - ✓ 6 milyon dolar 1843 yılında ödenecektir; 3 milyon doları 30 Haziran'da veya öncesinde, 3 milyon doları ise 31 Aralık'ta veya öncesinde ödenecektir.
 - ✓ 5 milyon dolar 1844 yılında ödenecektir; 2,5 milyon doları 30 Haziran'da veya öncesinde, 2,5 milyon doları ise 31 Aralık'ta veya öncesinde ödenecektir.
 - ✓ 4 milyon dolar 1845 yılında ödenecektir; 2 milyon doları 30 Haziran'da veya öncesinde, 2 milyon doları ise 31 Aralık'ta veya öncesinde ödenecektir.
 - ✓ Ayrıca, belirlenen tarihlerde ödenmeyen yukarıdaki tutarların herhangi bir kısmı için Çin Hükûmeti tarafından yıllık %5 oranında faiz ödenecektir.
- Çin İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde tutuklu bulunan tüm İngiliz tebaası (Avrupa veya Hindistan vatandaşı olsun) koşulsuz olarak serbest bırakılacaktır.
- Çin İmparatoru, İmparatorluk İmzası ve Mührü ile Britanya Majesteleri veya Majestelerinin memurlarının hizmetinde bulunmuş, onlarla ilişkide bulunmuş veya onlarla iletişim kurmuş olan tüm Çin vatandaşlarına tam ve eksiksiz bir af ve tazminat yasası yayımlayacak ve yürürlüğe koyacaktır. İmparator ayrıca, benzer nedenlerle şu anda tutuklu bulunan tüm Çin vatandaşlarını serbest bırakacaktır.
- Çin İmparatoru, bu antlaşmanın ikinci maddesiyle İngiliz tüccarların kullanımına açılacak tüm limanlarda, adil ve düzenli bir İhracat ve İthalat Gümrük Tarifesi ve diğer harçları belirleyecektir. Bu tarife, genel bilgilendirme amacıyla kamuya duyurulacak ve ilan edilecektir. İmparator ayrıca, İngiliz mallarının söz konusu limanlardan herhangi birinde, bundan sonra belirlenecek tarifeye uygun olarak düzenlenmiş gümrük vergileri ve harçları ödendikten sonra, bu malların Çinli tüccarlar tarafından Çin İmparatorluğu'nun iç kesimlerindeki herhangi bir eyalet veya şehre, bu malların tarife değerinin belirli bir yüzdesini geçmeyecek bir transit vergisi ödenerek taşınabileceğini taahhüt etmiştir.
- Britanya Majestelerinin Çin'deki Baş Yüksek Yetkilisi'nin, başkentte ve eyaletlerdeki Çinli Yüksek Yetkililerle 'iletişim' terimi altında, eyaletteki alt düzey İngiliz Yetkililer ve Çinli Yüksek Yetkililerle ise, birincisi 'beyanname', ikincisi 'bildiri' terimleri altında ve her iki ülkenin alt düzey yetkilileri arasında tam eşitlik temelinde yazışmalar yapacağı kararlaştırılmıştır. Tüccarlar ve resmî görevde bulunmayan ve bu nedenle yukarıda belirtilenlere dâhil olmayan diğer kişiler, her iki tarafta da, ilgili hükûmetlere hitaben yazılan veya onların bilgisine sunulmak üzere hazırlanan tüm belgelerde 'temsili' terimini kullanacaklardır.
- Çin İmparatoru'nun bu antlaşmayı kabul etmesi ve ilk taksit ödemesinin yapılması üzerine, İngiliz kuvvetleri Nanking ve Büyük Kanal'dan çekilecek ve artık Çin'in ticaretini engellemeyecek veya durdurmayacaktır. Changhai'deki askeri birlik de geri çekilecek; ancak

Kúlang-sú ve Chusan adaları, para ödemeleri ve İngiliz tüccarlara limanların açılmasına ilişkin düzenlemeler tamamlanana kadar İngiliz kuvvetleri tarafından tutulmaya devam edilecektir.

- Bu antlaşmanın Büyük Britanya Kraliçesi ve Çin İmparatoru tarafından onaylanması, Büyük Britanya ile Çin arasındaki mesafe izin verdiği anda gerçekleştirilecektir. Ancak bu arada, tam yetkili temsilciler tarafından kendi hükümdarları adına imzalanmış ve mühürlenmiş antlaşmanın birer kopyası karşılıklı olarak teslim edilecek ve tüm hükümleri ve düzenlemeleri yürürlüğe girecektir.

Böylece antlaşma doğrultusunda; iki ülke arasında kalıcı barış sağlanmasına, 5 büyük limanın ticarete açılmasına, Hong Kong'un Büyük Britanya'ya devredilmesine, Çin'in toplam 21 milyon dolar tazminat ödemesine, İngiliz tutukluların serbest bırakılmasına, ticarete açılacak olan 5 limanda adil tarife oranlarının uygulanmasına, resmî yazışmaların eşit şartlarda yapılmasına ve tazminat ödendikçe İngilizlerin kontrol altında tuttıkları yerlerden çekilmelerine karar verilmiştir (Pott, 1908). Çin için son derece ağır sonuçları olan bu antlaşma, aslında antlaşma maddelerinin ötesinde bir etki ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda Nanking Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra, 3 Temmuz 1844 tarihinde ABD ve 24 Eylül 1844 tarihinde ise Fransa ile benzer antlaşmalar imzalanmıştır. Üstelik ABD ile imzalanan antlaşmanın 34 ve Fransa ile imzalanan antlaşmanın 36 maddeden oluştuğu dikkate alındığında (Mayers, 1877), Büyük Britanya ile imzalanan antlaşmadan çok daha kapsamlı oldukları anlaşılmaktadır. Bu antlaşmaların imzalanması ise artık Çin'in ticari açıdan batılılar tarafından tamamen kuşatıldığı göstermektedir.¹¹

5. SONUÇ

Büyük Britanya ile Çin arasında yaşanan Birinci Afyon Savaşı'nı inceleyen bu makalede bazı önemli sonuçlara ulaşılmış olup, bu sonuçlar kısaca şöyle özetlenebilir:

- Aslında afyon Çin'de çok eski zamanlardan beri kullanılmakla birlikte, daha çok tıbbi yönü ön plana çıkmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda uyuşturucu özelliği sayesinde daha fazla talep edilmesi ve böylece ithalatının artması, afyon karşıtı fermanların yayımlanmasına neden olmuştur. Her bir ferman iki ülke arasındaki afyon gerilimini tırmandırmış ve sonuç olarak afyon kaçakçılığı artmaya başlamıştır.
- Afyon ithalatı karşısında Çin'den çıkan gümüş miktarında ciddi bir artış yaşanmıştır. Hatta afyon ithalatının arttığı 1830'larda Çin'in gümüş ihracatının ithalatında daha fazla olması, ülke ekonomisi açısından endişe verici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla hem ithalat kaçak yollarla yapıldığı için gümrük gelirleri azalmış hem de ciddi önlemler alınmasına rağmen ülkeden gümüş çıkışı engellenememiştir.
- Çin'in tüm engellemelerine rağmen Büyük Britanya'nın afyon ticaretinden vazgeçmemesinin en temel nedeni ise ticaret fazlası veren taraf olmasıdır. Çünkü Büyük Britanya'nın ticaret fazlası vermesini sağlayan ürün, afyondur. Büyük Britanya'nın Çin'e afyon ihraç etmediği bir senaryoda, ticaret açığı veren taraf olması kaçınılmazdır. Çünkü Büyük Britanya, Çin'den ciddi miktarda çay ithal etmektedir ve ancak afyon ihraç ederek bu ticareti dengeleyip, ticaret fazlası veren taraf olabilmektedir. Bu nedenle, Çin'den ciddi miktarda çay ithal eden Büyük Britanya'nın önünde iki seçenek bulunmaktadır; çay ithalatını durdurmak veya afyon ihracatına devam etmek. Birinci seçenek Büyük Britanya için mümkün değildir. Çünkü İngilizler için adeta vazgeçilmez bir içecek halini alan ay, Çin'den ithal edilen porselen fincanlarla birlikte tüketilen bir alışkanlık olarak yerleşmiştir. Büyük Britanya için geriye kalan tek alternatif olan ikinci seçenek ise aslında bir ticaretin, savaşı nasıl dönüşebileceğinin göstergesidir.
- Osmanlı İmparatorluğu'ndan ithal edilen afyonun fiyatı, Hindistan afyonuna kıyasla daha düşüktür. Bunun nedeni iki ülkede üretilen bu afyonların kalite farkı olabileceği gibi, EIC etkisi de olabilir. Çünkü Büyük Britanya'nın ticari imtiyaz tanıyarak bölgeye gönderdiği EIC'nin, Patna ve Benares afyonunu doğrudan üretmesi ve Çin'e satması, afyonun fiyatını belirleme gücüne sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda zaten sömürgesi olan Hindistan'da üretim maliyetlerini azaltmak ve Çin'deki yoğun talep nedeniyle satış fiyatını belirlemek, EIC'nin inisiyatifindedir. Ayrıca İzmir Limanı'ndan gemilere yüklenerek Ümit Burnu

¹¹ Karl Marx (1858b) ise bu antlaşmaların, ABD ve Büyük Britanya'nın Çin'e ihracatını artırmak yerine, 1847 yılındaki ticari krizi hızlandırıp ağırlaştırmada etkili olduğunu ileri sürmektedir.

üzerinden Çin'e ulaşan Osmanlı afyonunun taşıma maliyetine ve riskine rağmen Hindistan afyonuna kıyasla daha ucuza satılması, Osmanlı afyonunun çok daha düşük maliyetlerle üretilip ihraç edildiğini göstermektedir.

- Yıllar ilerledikçe Çin'de Malwa afyonu, EIC'nin üretiminde olan Patna ve Benares afyonuna kıyasla daha fazla tüketilmiştir. Bunun nedeni EIC'nin giderek güç kaybetmesi ve en sonunda şirketin imtiyaz sözleşmesinin 1834 yılında sona ermesidir.

Etik Beyan: Bu çalışmada "Etik Kurul" izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 100%.

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

KAYNAKÇA

- Bingham, J. E. (1843). *Narrative of the expedition to China, from the commencement of the war to its termination in 1842*. Vol. 1, (2nd ed.). Henry Colburn.
- Buckton, T. J. (1831). *China trade*. Hull, I Wilson.
- Chang, H. (1964). *Commissioner Lin and the opium war*. Harvard University Press.
- Eitel, E. J. (1895). *Europe in China: The history of Hongkong from the beginning to the year 1882*. Luzac & Company.
- Encyclopædia Britannica. (1884). "Opium." (9th ed.), Vol. 17. Charles Scribner's Sons.
- Gulland, W. G. (1911). *Chinese porcelain*. Vol. 1, (3rd ed.). Chapman & Hall, Ltd.
- Kann, E. (1927). *The currencies of China* (2nd ed.). Kelly & Walsh, Limited.
- Lubbock, B. (1967). *The opium clippers*. Brown, Son & Ferguson, Ltd.
- Marx, K. (1858a). *New York Daily Tribune: Free trade and monopoly*. 25 Eylül 1858.
- Marx, K. (1858b). *New York Daily Tribune: Trade or opium?* 20 Eylül 1858.
- Matheson, J. (1836). *The present position and prospects of the British trade with China*. Smith, Elder, and Co.
- Mayers, W. F. (1877). *Treaties between the empire of China and foreign powers*. North-China Herald.
- M'Culloch, J. R. (1880). *A dictionary practical, theoretical, and historical of commerce and commercial navigation*. Longmans, Green, and Co.
- Pan-Pacific Association. (1920). *China: A source book of information*. Shanghai.
- Parker, E. H. (1888). *Chinese account of the opium war*. Kelly & Walsh, Limited.
- Parker, E. H. (1917). *China: Her history, diplomacy, and commerce, from the earliest times to the present day*. E. P. Dutton and Company.
- Pott, F. L. H. (1908). *A sketch of Chinese history*. Kelly & Walsh, Limited.
- Smith, C. A. M. (1920). *The British in China and Far Eastern trade*. Constable & Co. Ltd.
- The Canton Register. (1828). 12 Nisan 1828. Vol. 1, No. 15.
- The Canton Register. (1834). 22 Nisan 1834. Vol. 7, No. 16.
- The Canton Register. (1835). 3 Kasım 1835. Vol. 8, No. 44.

- The Canton Register. (1836). 25 Ekim 1836. Vol. 9, No. 43.
- The Canton Register. (1838). 23 Ekim 1838. Vol. 11, No. 43.
- The Canton Register. (1839a). 3 Aralık 1839. Vol. 12, No. 49.
- The Canton Register. (1839b). 1 Ekim 1839. Vol. 12, No. 40.
- The Canton Register. (1839c). 31 Aralık 1839. Vol. 12, No. 52.
- The Canton Register. (1840). 4 şubat 1840. Vol. 5, No. 13.
- Thomson, A. T. (1847). *The philosophy of magic, prodigies, and apparent miracles*. Vol. II. Harper & Brothers, Publishers.
- Woods, R. C. (1845). *The Bombay commercial calendar and general directory*. The Courier Press.